

TEMA BROJA: SUOČAVANJE – GLOBALNI PROCES

UVOD U TEMU BROJA

Redakcija

Prelaz iz XX u XXI vek označio je nastupanje posthladnoratovskog i postkomunističkog razdoblja koje je, na talasu novostvorene oslobodilačke i demokratske energije, u mnogim nacionalnim društvima na svim stranama sveta, do najvećih razmera aktuelizovalo suočavanje sa prošlošću i odgovornošću za posledice ratnih razaranja, za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti. U pravu odranije prihvaćeno načelo o nezastarevanju zločina genocida, ratnih zločina i sličnih zlodela, u ovom prelomnom periodu je reafirmisano do mere da se u praksi najvažnijih međunarodnih organizacija, pojedinih država a i u aktivnostima ojačalog nevladinog sektora, kvalitetna i suštinska konfrontacija sa odgovornošću pojedinih nacionalnih elita i vlastodržaca za delikte u ratnim sukobima sve više uzima kao najvažniji kriterijum za ocenu zrelosti društava da se uključe u porodicu demokratskih naroda i njihovih integracija.

Ranije blokirano (osim u slučaju Nemačke) hladnoratovskom ravnotežom straha, suočavanje sa prošlošću stavljeno je, ponegde i retroaktivno, u prvi plan, nailazeći pri tome na odobravanje ne samo žrtava kršilaca humanitarnog prava već i najšire demokratske javnosti. Kao da je došlo vreme u kome odgovornost za zločine ove vrste neće i ne sme da prođe nekažnjeno, kao da je došlo vreme koje će potvrditi da se „zločin ne isplati“ jer će, pre ili kasnije, nalogodavci i izvršioци biti osuđeni i kažnjeni.

Proces suočavanja sa istinom o ratnim zločinima uvek je spor i mukotrpan i najčešće, nažalost, inicijalna energija za to suočavanje ne dolazi iz samih društava čiji su pojedinci tokom proteklih ratova i sukoba načinili najozbiljnija kršenja humanitarnog prava, već spolja. Reč je o procesu političkog prevaspitanja koji traje godinama, ali koji ako se vodi kako treba daje rezultate. Podsetimo, kao primer, da danas u Nemačkoj i Austriji (kao, uostalom, i u nizu drugih demokratskih zemalja) nije dopušteno, čak ni na akademski način, osporavati ili relativizovati Holokaust, pod pretnjom ozbiljnih krivičnopравnih posledica! Da bi proces suočavanja bio uspešan i doneo ono što je najvažnije – garanciju, barem, da se slične stvari više nikada neće ponoviti – neophodno je da iza suočavanja u svakom društvu stane vladajuća elita i njena država, drugim rečima, da preuzimanje odgovornosti i kažnjavanje odgovornih postane autentična državna politika.

Mnoštvo je savremenih primera da je suočavanje sa zločinima iz prošlosti postalo tendencija i da se kao glavni argument za osudu odgovornih i rehabilitaciju žrtava vidi u potrebi makar i naknadnog ostvarivanja pravde kako bi se izbeglo ponavljanje istorije. Danas je aktuelnija više nego ikada Santajanina misao da su „oni koji ne mogu da zapamte prošlost osuđeni da je ponove“. U demokratskim zemljama ali i u glavnim međunarodnim organizacijama, od Ujedinjenih nacija i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) do Evropskog saveta, Evropske unije i Organizacije američkih država (OAD), postalo je opšteprihvaćeno stanovište da je objektivna revalorizacija i preispitivanje traumatične prošlosti postao imperativ i obaveza demokratskog razvoja svake zemlje. Drugim rečima, suočavanje sa prošlošću preraslo je u globalni proces. To je i glavna tema o kojoj pišemo u ovom, četvrtom po redu, broju „Pravde u tranziciji“ sa osnovnom namerom da pokažemo kako se ne radi o ekskluzivnoj pojavi čija su „žrtva“ samo narodi bivše Jugoslavije, već o dobrodošlom procesu koji je rezultat sveukupnog sazrevanja međunarodne zajednice i pojedinih nacionalnih društava. Time se omogućava da se žrtvama zločina pruži kakva-takva, makar i zakasnela satisfakcija, ali i stvaraju pouzdaniji uslovi za humanije postupanje učesnika u svim vrstama međunarodnih i unutrašnjih sukoba u budućnosti. Taj će proces svakako doprineti daljem jačanju i afirmaciji - i što je još značajnije – skrupuloznijem poštovanju međunarodnog humanitarnog prava.

Suočavanje sa prošlošću ostvaruje se u savremenoj praksi ne samo osnivanjem specijalnih sudskih instanci, posebnih tribunala za suđenja odgovornima i komisija za istinu već i ponovnim otvaranjem i reviziji, u političkim i akademskim krugovima, krivičnog dela genocida i zločina iz prošlosti čiji su počinioци do danas uspeli da izbegnu odgovornost i zaslužene sankcije. Pre samo nekoliko godina nije se moglo ni pretpostaviti da će već davni, od pre gotovo sto godina, i zaboravljen turski genocid nad Jermenima biti aktuelizovan do mere da se suočavanje Turske sa odgovornošću za učinjeno javlja kao jedna od najozbiljnijih prepreka ostvarenju strateškog cilja turske spoljne politike - integracija u Evropsku uniju.

Najubedljivija institucionalna okosnica suočavanja sa prošlošću su, ipak, sudovi za ratne zločine koji su osnovani specijalnim odlukama bilo međunarodnih organizacija, najčešće UN (primeri: haški tribunal za bivšu SFRJ i Ruandu) bilo odlukama nacionalnih organa (primeri: Specijalni sud za suđenje Crvenim kmerima u Kambodži, suđenje Ajhmanu u Izraelu i dr.). Sve više mesta dobija i praksa uspostavljanja

mešovitim sudovima za ratne zločine u kojima učestvuju domaći i inostrani pravници (primeri: Specijalni sud u Sijera Leone-u, Kosovo-UNMIK, Sud BiH, Specijalno veće za zločine na Istočnom Timoru, Specijalni sud za suđenje Sadamu Huseinu u Iraku i dr.). U ovom broju posvećujemo pažnju nekim od gorenavedenih specijalnih sudskih instanci: iz intervju sa Jasne Janković sa Bintom Manserej (Binta Mansaray) glavnim koordinatorom za informisanje javnosti Specijalnog suda za Sijera Leone saznajemo kako se ova afrička zemlja koja je donedavno bila poprište teških kršenja humanitarnog prava suočava sa tim nasleđem, a u tekstu Milana Simića o rezultatima rada Veća za teška krivična dela Okružnog suda u Diliju (Istočni Timor) postavlja se pitanje da li bi ti rezultati, kao i rezultati ad hoc tribunala u Indoneziji bili bolji da je na samom početku Prelazne uprave UN u Istočnom Timoru formiran Međunarodni tribunal za Istočni Timor po ugledu na tribunale za bivšu SFRJ i Ruandu.

U više zemalja su osnivane – bez obzira na postojanje ili nepostojanje specijalnih sudova – i paralelne komisije za „istinu“ ili za „pomirenje“ koje su se, bez međunarodnog učešća ili sa njim, bavile drastičnim kršenjima ljudskih prava iz prošlosti, sa ciljem da se, suočavanjem sa proteklim dešavanjima, ublaže postkonfliktne tenzije i omogući kako etička valorizacija učinjenih nedela tako i kažnjavanje najodgovornijih. Razne vrste preispitivanja teških iskustava iz ratnih sukoba iz prošlosti su veoma brojne na raznim stranama sveta. Pored već pomenutog otvaranja pitanja turskog genocida nad Jermenima tu su i relativno skorašnji Izveštaj komisije za istinu i pomirenje u Peruu, javne debate o komandnoj ulozi bivšeg američkog senatora Boba Kerija u ubistvu grupe civila u vijetnamskom ratu, kao i ulozi bivšeg američkog državnog sekretara Henrija Kisindžera u više lokalnih sukoba za vreme hladnog rata, šire rasprave o ulozi kolaboracionista i Petenove vlade za vreme nacističke okupacije, o ulozi francuske vojske u kršenju humanitarnog prava za vreme okupacije Alžira, najnovija preispitivanja zločina japanske vojske u Koreji i Kini i dr. Najpoznatiji primer uspešnog rada komisija za pomirenje vezuje se za komisiju formiranu u Južnoafričkoj Republici nakon ukidanja režima aparthejda, a jedan od primera neuspešnih komisija su i one koje su predlagane ili formirane na prostoru bivše Jugoslavije nakon 1996. godine. O jednom pokušaju formiranja komisije za istinu u Bosni i Hercegovini, odnosno 'komisije za uspostavu poverenja', kako su je nazvali sponzori inicijative iz Američkog instituta za mir u ovom broju „Pravde u tranziciji“ piše Refik Hodžić iz Sarajeva, koji sa prilično skepse gleda na moguće domete i rezultate ovog pokušaja.

Posebno krupan doprinos i dokaz da je suočavanje sa prošlošću postalo globalni proces i trend jeste i zaključivanje multilateralnog ugovora o osnivanju Međunarodnog krivičnog suda zaključenog na međunarodnoj diplomatskoj konferenciji u Rimu, 18 jula 1998. godine, posle višegodišnjih pokušaja da se stvori jedan stalni međunarodni krivični sud. Ovim ugovorom kojim potpisnice prihvataju Statut međunarodnog krivičnog suda, osnovana je nova međunarodna sudska instanca – Međunarodni krivični sud. Njime su utvrđeni glavni organi, funkcije i glavna pravila procedure Suda kao i odredbe koje definišu krivična dela koja potpadaju pod nadležnost Suda. Činjenica da najveće svetske države (SAD, Rusija, Kina...) ne žele da potpišu ovaj ugovor, ne želeći da dopuste međunarodnim sudovima da procesuiraju njihove državljane zabrinjava ali ne umanjuje krupan istorijski značaj formiranja ovog suda.

Jedan od mogućih vidova suočavanju sa lošom prošlošću - i nemirnom savešću - su i izvinjenja državnika drugim narodima za njima počinjena zla kao oblik ne samo distanciranja od učinjenih zločina već i kao „civilizacijski čin“ koji, svakako, predstavlja određenu, ne uvek i dovoljnu satisfakciju. O problematici izvinjenja, o tome da li ono zaista može nešto da promeni, ili je nepotrebno, budući da ne može da poništi prethodne događaje i o tome na čemu počiva pretpostavka kolektivnog izvinjenja, otvarajući i pitanje izvinjenja kao individualnog postupka svakog moralnog pojedinca, na veoma zanimljiv način piše u ovom broju Marija Šajkaš, magistrant međunarodnih odnosa »The New School University« Univerziteta u Njujorku. Drago Pilsel nas upozna sa jednom izuzetno originalnom inicijativom, »Međunarodnom školom mira i praštanja“ u Fužinama, gde Hrvati i Srbi, ali i pripadnici još dvadesetak zemalja, uče pomirenje od Hutua i Tutsija i razmenjuju iskustva o suočavanju sa prošlošću.

Ovaj broj „Pravde u tranziciji“ kao, uostalom, i svi prethodni u najvećoj meri želi da osvetli da li je, u kojoj meri i na koji način, društvo Srbije uhvatilo korak sa globalnim procesom suočavanja. Iako neki naši sagovornici u ovom broju (Biljana Kovačević - Vučo i Nadežda Gaće) sa prilično pesimizma gledaju na politička kretanja i stanje u pravosuđu i medijima Srbije, profesionalno pošten rad Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu i Tužilaštva za ratne zločine – u čemu su jedinstveni i domaći i inostrani analitičari - ostaje činjenica koja uliva nadu da je proces suočavanja sa prošlošću krenuo u dobrom pravcu. Vesko Krstajić, sudija Veća za ratne zločine Okružnog Suda u Beogradu ukazuje na svu složenost procesuiranja krivičnih dela ratnih zločina koja su, kako kaže, "rasuta u vremenu i prostoru, opterećena velikim brojem izvršilaca, brojnim žrtvama, gde nema materijalnih dokaza, i gde moraju da se saslušaju mnogi svedoci, ne očevici već svedoci". Reč je o krivičnim delima koja su znatno kompleksnija i predstavljaju nešto novo u našem sudijskom iskustvu, stavljajući svakog sudiju, u profesionalnom smislu, pred velike izazove. Ako je za utehu, treba reći da potencijalne prepreke sa kojima se Srbija suočava u procesuiranju ratnih zločina nisu nepoznate u praksi drugih sredina.

Ono na čemu, s pravom, insistiraju naše sudije i tužioci koji procesuiraju ratne zločine jeste uverenje da zadatak Suda i Tužilaštva u Beogradu, kao ni drugde, nije određivanje ili procena širih društveno-

političkih zbivanja na ovim prostorima iz devedesetih godina, što je posao koji treba da bude prepušten istoričarima ili nekim, možda, budućim komisijama istine. Od najvećeg je značaja da suđenja u Srbiji ostanu, kao što je do sada bio slučaj, na najvišem profesionalnom nivou. Time će Srbija, posebno imajući u vidu da se rad Haškog tribunala bliži kraju, dati najveći doprinos globalnom procesu suočavanja dokazujući «globalnom selu» ali i sebi samoj da je na putu pozitivnog sazrevanja koje će je na ravnopravan način uvesti u porodicu demokratskih evropskih država.